

Dr. Varga József:

Öveges József - névadónk unokaöccse

Számtalan olyan esettel találkozhattunk tanulmányaink során, amikor egy-egy híres tudós vagy művész és az ő gyermeke vagy későbbi leszármazottja is ugyanazon a pályán nyújtott igazán elismerésre méltó teljesítményt. Legkézenfekvőbb talán a két Bolyai esete. Bolyai Farkas (1775–1856), aki a marosvásárhelyi kollégiumban tanított matematikát, fizikát és kémiát, több jeles matematikai és geometriai művet írt, de foglalkozott csillagászattal, erdészeti problémákkal, zeneelmélettel és pedagógiával is. Egyik legismertebb műve az 1832/33-ban megjelent *Tentamen iuventutem studiosam in elementa matheseos purae ... introducendi*. S éppen ennek a munkának a függelékében jelent meg fiának, Bolyai Jánosnak (1802–1860), az általunk ismert és tanult geometria létrehozójának ugyancsak közismert nagy műve az *Appendix* (teljesebb címe: *Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens ...*).

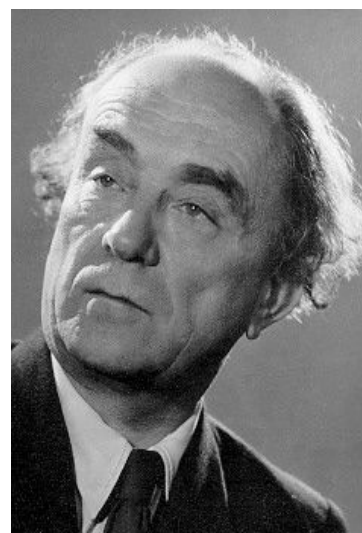
Ugyanígy említhetjük a minden magyar diák által jól ismert Arany Jánost (1817–1882) és fiát, Arany Lászlót (1844–1898), a mesegyűjtőt, költőt és irodalomtörténészt. Igaz, diákjaink őt elsősorban Petőfi jóvoltából ismerik elsősorban az Arany Lacinak c.

Öveges Kálmán
(1864–1936)

versből.

Sorolhatnánk a példákat a zenész-, festő- és építészdinasztiák hosszú-hosszú sorával. Most azonban egy pedagógus-dinasztia két tagját szeretném említeni, név szerint névadónkat, Öveges Kálmánt, valamint unokaöccsét, a sokak által ismert és szeretett-kedvelt Öveges József professzor urat, a népszerű kísérletező professzort, a Csodák Palotája alapötletének (a tudományos

Öveges József
(1895-1979)

játékszobának) megálmodóját, akiről néhány éve a Nemzetközi Csillagászati Unió a 67 308. sorszámú kisbolygót elnevezte.

Nézzük először is a rokoni kapcsolatokat!

Mint azt diákjaink jól tudják, névadónknak, Öveges Kálmánnak szülei Öveges Alajos és Kummer Terézia. Öveges Alajos tanító volt (éppúgy, mint az ő édesapja Öveges László is), Téten majd Péren tanított. Négy gyermekük élte meg a felnőttkort: Katalin, Kálmán, Mária és József. Katalin nevű elsőszülött lányuk Nemes Ignácztól tanító felesége lett, Máriát a győri Farnady Gyula vette feleségül, a neves tanítóné lett Kálmán pedig a mi iskolánk névadó első tanítója. Utolsóként említem Józsefet, aki 1871-ben született, ő is tanító lett, a Zala megyei Páka községben, majd Péren tanított. Huszonhárom évesen vette feleségül Mihalovits Annát. Négy

gyermeket neveltek fel: az elsőszülött Józsefet (ő lett a neves professor, Öveges Kálmán unokaöccse), Istvánt, Edét és Terust.

Öveges József szülőháza, Páka

A neves professor egyébként idősebb korában is sokszor töltötte szabadságát Pákán, annál is inkább, mert öccse, Öveges Ede itt élt.

De térjünk csak vissza Öveges József gyermekkorára. Itt, Pákán töltötte kisgyermekkorát, de az elemi iskoláit 1901–1906 között már a Győr megyei Pér községben végezte, édesapja tanította a betűvetésre és a számok tudományára. Kiváló eredménnyel tanult, szorgalmas is volt és érdeklődő természetű, nyitott gondolkodású. Éppen ezért vállalták szülei a nem kis anyagi áldozatot és az elemi iskola után a győri bencés gimnáziumban taníttatták tovább.

Időközben azonban (1910-ben) fiatalon meghalt édesapja, de a négy gyermekkel egyedül maradt édesanyja minden nehézség ellenére is taníttatta gyermekét. A fiatal Öveges József erősen vonzódott a nevelői, tanítói pálya felé, s elsősorban neveltetéséből, vallásos gondolkodásából fakadóan, de talán egy kicsit a tanítási költségek biztosítása miatt is az akkor legnagyobb tanítói rendet, a piarista szerzetesrendet választotta a földrajzi közelség miatt könnyebben elérhető bencések helyett. Ekkor a piaristáknak 24 iskolája volt az országban, s a bencésekkel ellenkezőleg, nekik minden tagjuk tanítással foglalkozott.

Tizenhét éves volt, amikor 1912-ben felvették a piaristák közé, ezután egy évet, mint szokásos próbaidőt (noviciátust) Vácon töltött. Majd folytatta a gimnázium VII. és VIII. osztályát, de most már a piaristák kecskeméti gimnáziumában.

Kiváló érettségi eredménnyel zárta középiskolás éveit és természetesen folytatta tanulmányait Budapesten a Pázmány

Öveges József (balról az első) szüleivel

Péter Tudományegyetemen. Neves tanárai közül érdemes kiemelni a fizikus Eötvös Lorándot (akiről azóta az egyetemet is elnevezték) és a kémikus Hevesy Györgyöt (aki később Nobel-díjas lett).

Öveges József mint piarista tanár (balról a 4.)

Öveges József olyan szorgalommal és lelkesedéssel tanult, hogy az egyetem befejezésekor több professzora is szeretne ott fogni az egyetemen tanársegédnek. Pedig nem volt ám könnyű dolga, hiszen az egyetemmel párhuzamosan, mint a piarista rend tagja reggel és este teológia órákra is járt, sőt 1917. december 24-én letette az ünnepélyes fogadalmat is. Ezek után, amikor megszerezte tanári oklevelét a rend teljes egészében számított az ő oktatói munkájára, ezért a Szegedi Piarista Gimnáziumba helyezték tanítani. *„Teljes értékű” piarista tanárrá viszont akkor vált, amikor 1920 nyarán pappá is felszentelték őt.*

A szegedi gimnáziumban sokat és lelkesen tanított, éjjelét és nappalát is a tanításnak szentelte. A tantárgyfelosztás szerint tanított mennyiségtant, vallástant, történelmet, földrajzot, s csak érdekességként érdemes megemlíteni, hogy ekkor még fizikát nem!

1922-től Tatára került, az ottani piarista gimnáziumban tanított. A tanítás, az elmélyült lelki élet és oktatói munka számára kedvező hely volt Tata. Itt írta meg első könyvét is, melynek címe: *Időjósítás és időhatározás*. Mint azt Kovács Mihálytól, Öveges József kiváló életrajzírójától tudhatjuk, a 100 oldalas könyv előállításához meg kellett teremtenie a kiadási költségeket is. Ezt hirdetés segítségével, előfizetők gyűjtésével oldotta meg. A helyi lapokban így hirdette megvételre munkáját: *„Adja el az esernyőjét és vegye meg Öveges József Időjósítás és időhatározás című könyvét.”*

* * *

És itt egy pillanatra célszerű megszakítanunk Öveges József életútjának ismertetését, mert ennek a természetismerettel, természeti jelenségekkel, fizikával foglalkozó könyvnek az Öveges családban voltak bizonyos előzményei! Az egyik ilyen „előzmény” Öveges József nagyapjának, Alajosnak a gondolatvilága. Nevezetesen az életmód kérdéseivel, a természetes gyógymódokkal való foglalkozása, továbbá a repüléshez kapcsolódó vonzalma, próbálkozásai, tapasztalatszerzései. Milyen érdekes véletlen, hogy Öveges Alajos repüléssel kapcsolatos próbálkozásai éppen abban a faluban (Péren) zajlottak, ahol ma már repülőtér is van!

A másik előzmény a természettudományok iránti vonzalom területén maga *Öveges Kálmán*, aki *1906-ban már adott ki népszerűsítő fizikai témájú könyvet, sőt könyvsorozatot!* Az említett sorozat első kötetének címe: *Földünkről és környezetéről*. Ezt követte a *Tudnivalók a természet köréből*, majd *A gőzről és egyebekről*, *Az egészség könyve a magyar nép számára*, s végül *A mi hazánk*. A sorozat (sorozatcíme *Kis tükör a magyar nép számára*) említett utolsó kötete 1911-ben jelent meg, vagyis Öveges József hasonló témájú és stílusú első könyve megjelenése előtt több mint tíz

évvel. Nem véletlen, hogy egy alkalommal így fogadta Öveges Józsefet a Szent István Társulat könyvkiadójának vezetője: „Óh! Ismét egy Öveges! És ismét érdekes fizika!”

S valóban érdemes összehasonlítani Öveges Kálmán és Öveges József természetismerettel, fizikával foglalkozó könyveit. Alapvetően mindkettőjük ilyen témájú munkáira jellemző az ismeretterjesztő stílus, a könnyen olvashatóság, a közérthetőség, a kissé humoros hangvétel mellett megjelenő tudományos megközelítés, a szigorúan komoly fizikai törvényszerűségeknek nagyon szemléletes feldolgozása, megláttatása, érthe-

Öveges József (balról a 2.) diákjai körében

tővé tétele. De ha kettejük életében további hasonlóságot keresünk, számtalan közös tulajdonságot találunk: mindkettőjük a tanításnak szentelte életét, mélyen vallásos meggyőződésű, becsületes, egyenes jellemű, hazájukat szerető „tanférfiú” volt, akik életük végéig következetesen, felelősséggel és szorgalommal igyekeztek tudásuk és emberségük legjavát adni rájuk bízott tanítványaiknak. A tőlük és hivataluktól elvárt kötelezettségek teljesítésén túl messze többet vállaltak: állandóan képezték magukat, sokat olvastak, az általuk helyesnek vélt értékek megőrzése érdekében felvilágosító munkát végeztek; szakmai cikkek, tanulmányok és könyvek írásával szolgálták tanítványaik, tanártársaik és a tudomány ügyét. S bár Öveges Kálmán a kisdíákok, Öveges József pedig a középiskolások tanítása terén kezdte kibontakoztatni tehetségét, mindkettőjük vállalt feladatot más iskolatípusban is: névadónk részben a szakképzés területén, de sokkal inkább a tanítóképzésben vett részt, míg unokaöccse az egyetemi fizikatanítás hallhatatlan mestere lett.

* * *

Öveges József tatabányai éveit követően Budapestre került, s az 1940/41-es tanévtől a tanárképző főiskola vezető tanára lett matematikából, de mellette már sokat foglalkozott az önképzőköri munka keretében fizikai kísérletekkel, s a lehető legegyszerűbb eszközök segítségével szemléltette a legbonyolultabb jelenségeket is. Erre különösen a háború során megsérült, elpusztult szertári eszközkészlet miatt egyébként is nagy szükség volt. Előadásait nagy élvezettel figyelték középiskolások tanítványai és főiskolai hallgatói.

1946/47-től már a József Nádor Műegyetem óraadója, majd a Műegyetem Gazdasági Szaktanárképző Intézetében a fizika tárgy előadója, s 1947-től a Közgazdasági Egyetem intézeti tanára, majd a Budapesti Pedagógiai Főiskola tanszékvezető főiskolai fizika tanára.

Közben azonban embert próbáló idők voltak: a háború, a helyreállítások, az iskolák államosítása, a szerzetesrendek életének lehetetlenné tétele stb. Öveges József, mint a piarista

rend szerzetestanára sem volt könnyű helyzetben, de nem adta fel: tanított, tanított és tanított, s írta nagy sikerű fizika könyveit. Mindennek eredményeként elnyerte a Kossuth-díjat, s ennek jutalma segítségével saját lakást vásárolt, ahol könyveivel és kísérleti eszközeivel bezárkózva, szinte szerzetesi magányban csak a tudománynak élt. S amikor 1955-ben a Pedagógiai Főiskolát vidékre helyezték, felajánlották neki a Miskolci Nehézipari Egyetem fizika tanszékvezető egyetemi tanári állását. Így egyetemi tanár lehetett volna az addig főiskolai tanárból, de – ismét Kovács Mihály közlése alapján tudható – ő ezt nem fogadta el mondván: „A meghívást őszinte fájdalomra nem fogadhattam el, mert ez akadályozna abban, hogy a nép tanítója lehessen a még hátralévő éveimben, olyan mértékben, mint szeretném.”

Íme ismét egy olyan gondolat, mely benne volt néptanító őseiben, benne volt névadónk felfogásában is. Öveges Kálmán is kapott volna magas hivatalokat, de sok-sok megbízatása mellett is maradt néptanító, s a katolikus tanítók tanítója! Öveges József is – szinte József Attila sorait követve – egész népét akarta tanítani, ha nem is elemi iskolás vagy éppen középiskolás fokon.

Hogy erre miképpen nyílt lehetőség? Egyik út természetesen a fizika tankönyvek és a fizikát népszerűsítő könyvek írása (írt is vagy 33 önálló, élvezetes stílusú, sok képpel illusztrált, érdekes kísérletek leírását is bemutató sikeres könyvet, számtalan cikket, tanulmányt). A másik út abból a középiskolai tanár korából származó felismeréséből adódott, hogy a tanítási folyamatban megfelelő helyen alkalmazott diakép vagy oktatófilm sokban segítheti a megértést. Ezért szakértőként, forgatókönyv-íróként közreműködött 4 oktatófilm és három diasorozat készítésében és előadásokat is vállalt a rádióban. Ez utóbbi megoldást már tatai évei alatt is kipróbálta, később pedig a Középiskolai Tanáregyesület keretében tartott sok-sok sikeres, népszerű előadást. A rádióban eleinte egy-egy önálló előadást tartott, népszerűsége következtében azonban felkérték előadássorozatok megtartására is. Majd a televízió indulásától kezdve (hiszen Öveges József már a próbaadásoknál is szerepelt) egyre sikeresebb, mondhatnánk „sztár” előadó lett. Eleinte havonta egy-egy műsorban mutathatta be érdekes kísérleteit, de 1959-től egészen haláláig havonta külön műsorszám is volt „100 kérdés – 100 felelet” címmel.

Nem csupán előadásai és írásai érdekesítőek, nem csupán kísérletei lebilincselők, de puritán tudós élete is. Az idő múlásával semmit sem hagyott fel tudósi hevülete, az új dolgok iránti fogékonysága, szellemessége, alkotóereje. Szinte egymás után születtek könyvei (amint ő mondta: gyermekei), s már 82 éves volt, amikor talán legszebb könyve is napvilágot látott. Címe: *Szűnes fizikai kísérletek – a „semmiből”*. Az ő ötlete alapján épült meg a TIT Természettudományi Stúdiója, az ő gondolata volt egy természettudományos „játékház” létrehozása is. E kísérletező terem kialakításához elkészítette mintegy 40 különböző játék vázlatát, tervét is, de ennek megvalósulását már nem élhette meg.

1979 szeptembere első napjainak egyikén, csütörtökön estefelé Pákáról érkeztek hozzá látogatók. Nekik még érdekes fénytani kísérletet mutatott be, de közben rosszul lett ... kórházba vitték, de már nem tért eszméletére.

1979. szeptember 14-én Budapesten a Farkasréti temetőben vett tőle búcsút az ország. Temetése viszont 18-án volt, Zalaegerszegen abban a temetőben, melyben édesanyja is nyugszik. Méltatás helyett álljon itt Szabó Imrének Öveges Józsefről írt verse (közli Kovács Mihály):

„A professzor
nem a rejtélyek embere.
Bár arca időtlen alapjába
bevéste ábráit az idő
az ábrák sokasága
egyértelmű
és megfejthető;
bár a dúsan barázdált agyvelő
sejthalmazát
roppant tudás anyaga tölti ki,

a mosolya romlatlan,
szinte gyermeki.
Annyira nyílt és nyitott a lénye,
Hogy tartalma – fénye – túlrad,
s kicsap; szellemisége erővonalai
kilépnek a térbe, átrezegnek
egy egész nép szívébe, egy egész népet
tanítanak
nemcsak tudásra –
öntudatra, emberségre.”

Irodalom:

Kovács József: Öveges József. Tudós tanárok – tanár tudósok
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Budapest, 2006.